

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-44>

УДК 336.719

Юрій С.М., Щавінська О.В.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

РОЛЬ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Анотація. У статті приділено увагу дослідженню проблеми легалізації (відмивання) грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, оскільки без її рішення неможливо продовження економічних реформ в державі. Відмивання «брудних» коштів нерозривно пов'язане з такими явищами як корупція, фінансування організованої злочинності і тероризму, втеча капіталу, приховування прибутку і відхід від сплати податків. Здійснено системний аналіз вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють питання запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом суб'єктами банківської системи. Досліджено роль фінансово-кредитних установ у реалізації превентивних заходів, визначено основні проблеми здійснення первинного фінансового моніторингу та запропоновано шляхи посилення ролі суб'єктів банківської системи у протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: «брудні» гроші, фінансовий моніторинг, легалізація злочинних доходів, суб'єкти банківської системи, ідентифікація клієнтів, підозрілі операції.

Yuriy Sofia, Shchavinska Olha

Chernivtsi Trade and Economic Institute

Kyiv National Trade and Economics University

THE ROLE OF FINANCIAL-CREDIT INSTITUTIONS IN PREVENTION AND COMBATING LEGALIZATION OF INCOME RECEIVED CRIMINAL WAY

Summary. The article focuses on the study of the problem of legalization (laundering) of money laundered, since without its decision it is impossible to continue economic reforms. The laundering of «dirty» money is inextricably linked with such phenomena as corruption, financing of organized crime and terrorism, capital flight, concealment of profits and tax evasion. A systematic analysis of domestic normative legal acts regulating the issues of preventing and counteracting the legalization of proceeds obtained illegally by entities of the banking system was carried out. The fight against the legalization of criminal incomes, including their detection, seizure and confiscation, is one of the most important strategic directions of ensuring the country's economic security. To solve the problem of legalization of proceeds from crime and to strengthen the role of the banking system in relation to the effectiveness of the implementation of initial financial monitoring, it is proposed to: legislatively extend the powers of financial and credit institutions in the area of strengthening control over dubious transactions and clients; to create new levels of customer identification, to strengthen the requirements for the analysis of the financial status of legal entities and sources of income of individuals; introduce multi-factor authentication of clients when using banking services in the Internet banking system; to strengthen control over currency transactions and operations using financial payment instruments; to increase the qualification of employees, subjects of financial monitoring in the banking sector through training; to improve the interaction of subjects of the banking system with law enforcement agencies, the State Financial Monitoring Service of Ukraine for the rapid response to suspicious transactions with cash; to strengthen the cooperation of the domestic banking system with the world in the field of exchange of information concerning questionable operations obtained in a criminal way and experience in investigating and disclosing such crimes; reduce the volume of cash payments and increase control over the client's transactions with the transfer of funds to accounts opened abroad at the initial stage of cooperation with banks; to reduce the level of shadow economy by liberalizing the tax system of Ukraine.

Keywords: «dirty» money, financial monitoring, legalization of criminal incomes, subjects of the banking system, identification of clients, suspicious transactions.

Постановка проблеми. На міжнародному рівні визнано, що легалізація (відмивання) доходів, отриманих в результаті злочинної або іншої незаконної діяльності, стала глобальною загрозою економічній безпеці, що вимагає прийняття узгоджених заходів боротьби з цим небезпечним явищем як на міжнародному, так і на національному рівнях. Для захисту національної безпеки та посилення процесів європейської інтеграції наша держава повинна проводити ефективну боротьбу із економічними злочинами, зокрема легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. Введення в грошовий обіг нелегальних грошових засобів переважно здійснюється злочинцями через банки та небан-

ківські фінансово-кредитні установи. Суб'єкти банківської системи проводять верифікацію клієнтів, простежують рух грошових коштів за їхніми рахунками, аналізують їх фінансовий стан та процеси здійснення банківських операцій. Це свідчить про те, що банки мають широкий сектор можливостей щодо ідентифікації підозрілих клієнтів та сумнівних операцій. Однак, на практиці потенціал банківської системи у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом реалізовується не в повній мірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності легалізації (відмивання) доходів та ролі фінансово-кредитних установ у запобіганні та протидії даному процесу зна-

йшло відображення в працях таких вчених як Ларичева В.Д. [1], Баранова Р.О. [2], Ковальчука А. [3], Лисейцевої В.Г. [4], Старинського М.В., Зайченко Ю.С. [9], Ситника Г.П., Барабанова Р.О. [10], Льяшова В.В., Помірчі О.М. [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій практиці детально описано регулюючі та контролюючі функції виконавчого органу влади – Державної служби фінансового моніторингу України у запобіганні та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. При цьому роль суб'єктів банківської системи – фінансово-кредитних установ, які здійснюють первинний фінансовий моніторинг в процесі легалізації (відмивання) доходів, висвітлена недостатньо мірою, що й визначило актуальність дослідження.

Мета статті. Визначення шляхів посилення ролі фінансово-кредитних установ у запобіганні та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. В.Д. Ларичев розуміє під відмиванням процес, при якому «брудні» гроші (зазвичай готівка), одержані в ході злочинної діяльності, пропускаються через банківську систему таким чином, що перетворюються на «чисті» гроші, тобто їм надається видимість законних доходів, у зв'язку з чим неможливо визначити особу, котра стала ініціатором угоди, а також і злочинне походження цих коштів [1, с. 100]. З даного визначення можна зауважити, що суб'єктів банківської системи часто використовують як посередників при легалізації незаконно отриманих коштів. Розрахунок готівкою переважно використовується при здійсненні операцій у тіньовій економіці, а саме під час продажу наркотиків, зброї, отриманні хабарів та ін. У злочинців, відповідно, виникає потреба замаскувати походження грошових коштів.

Ці процеси загрожують міжнародній безпеці та негативно впливають на цілісність, ефективність та прозорість функціонування економічних систем. У світі, питання боротьби з легалізацією «брудних» коштів підриває економічні засади цивілізованого суспільства. Також діяльність легалізації брудних коштів значно впливає на рівень злочинності держав, що розвиваються [2, с. 162].

У світі тіньові операції фінансово-банківських організацій становлять щонайменше 67 трлн дол. США, або 86% світового ВВП [3, с. 130]. Зазначені загрози виклики набули транснаціонального масштабу, вони не визнають державних кордонів і тому ефективна боротьба з ними можлива завдяки тісній взаємодії, спільним зусиллям фінансово-кредитних установ, Національного банку України, Державної служби фінансового моніторингу України, правоохоронними органами та міжнародними фінансовими установами та організаціями.

Найбільш авторитетним є список міжнародної організації з боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом – FATF, він має назву «чорний список» і до нього потрапляють країни, що не приділяють значно уваги питанням боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, але мають достатньо розвинену банківську систему. Україна вже встигла побувати в даному «чорному списку», тобто

в списку небезпечних, з точки зору відмивання «брудних» грошей, країн [4, с. 85].

У більшості зарубіжних країн відмивання «брудних» грошей визнано тяжким злочином. Але особливістю вказаного злочину є його допоміжний характер. Тобто подібні злочини є основою для продовження та розширення злочинної діяльності в інших злочинних сферах. З урахуванням цього факту метою законодавства про боротьбу з легалізацією коштів є не лише створення системи заходів попередження відмивання грошей, а й виявлення і попередження злочинів, унаслідок учинення яких здійснюється легалізація коштів (предикатних злочинів) [3, с. 142].

Кримінальний кодекс України визначає, що до супутніх злочинів можуть бути віднесені: незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200); фіктивне підприємництво (ст. 205); підроблення документів, печаток, штамів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358); службове підроблення (ст. 366); доведення до банкрутства (ст. 219) [5].

У 2010 р. прийнято нову редакцію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [6], який забезпечив імплементацію в національне законодавство вимог Сорока рекомендацій і Дев'яти спеціальних рекомендацій FATF.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями [7].

Також важливими нормативно-правовими актами, що регулюють питання запобігання та протидії легалізації незаконних доходів є: Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [6], Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6] та Закон України «Про банки та банківську діяльність» [6].

До прикладу, стаття 40-1 «Порядок проведення моніторингу» Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6] визначає, що еквайр та емітент повинні проводити моніторинг з метою ідентифікації помилкових та неналежних переказів, суб'єктів помилкових та неналежних переказів та вжиття заходів із запобігання або припинення зазначених переказів. За результатами моніторингу еквайр або емітент для належної ідентифікації суб'єкта переказу має право доручити торгівцю здійснити перевірку документів суб'єкту переказу.

Сучасний стан нашої держави характеризується динамічним ростом економічної злочинності, про що свідчать дані звіту щорічного форуму в Давосі [8]. Український бізнес зазнає значних втрат через нелегальних конкурентів, які ухиляються від податкових навантажень та можуть пропонувати нижчі ціни на товари та послуги. Протягом 2017-2018 років Україна з 92 місця опустилася до 111 і перебувала на рівні Конго та Сієра Леоне, в той час як розвинені країни (Фінляндія та Ірландія) покращили цей показник за 2017-2018 рр. та зайняли лідерські позиції у 2018 р. Відсутність справедливої конкуренції призводить до зменшення економічних стимулів розвитку бізнесу і призводить до переходу до деструктивного методу ведення господарської діяльності в тіньовій економіці.

На даний час існує три основні моделі контролю за розміщенням (першою стадією легалізації незаконних доходів) кримінальних коштів у системі фінансових інститутів [9, с. 215]:

1. Система контролю, що передбачає обов'язкове повідомлення в центральне урядове агентство про всі угоди, що перевищують певну суму готівкою або їх еквівалента (дана система прийнята до дії в Австралії та США).

2. Система контролю, що передбачає заборону великих угод з готівкою, мінаючи законного фінансового посередника (здебільшого такі заходи є характерними для країн ЄС).

3. Система контролю, що передбачає повідомлення про підозрілі угоди і вимагає, щоб банки враховували деякі або всі великі валютні угоди, але повідомляли владі про ті, які викликають підозру (дана система поки не отримала достатньо широкого поширення у світі).

В Україні активно застосовували першу та другу системи контролю, при цьому в останні роки відбулося певне послаблення. Так, у 2018 році було прийнято Закон України «Про валюту та валютні операції» [6], яким скасовуються валютний нагляд для експортно-імпорتنних операцій до 150 тис. грн., реєстрація зовнішніх запозичень, подвійний контроль операцій під час надходження митної декларації до іншого банку. Даним нормативним актом дозволяється вільне відкриття рахунків юридичних осіб закордоном, ввезення та вивезення готівкової іноземної валюти юридичними особами, збільшено ліміт на перекази за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб в 10 разів до 150 тис. грн./рік та спрощено переміщення валютних цінностей через кордон – уніфіковано обов'язкове декларування для всіх цінностей вартістю від 10 тис. євро. Така лібералізація валютних операцій має на меті спрощення ведення бізнесу для експортерів. Однак, вказані послаблення державного контролю та банківського нагляду створюють додаткові ризики для економіки у сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Дослідження порушень у вітчизняній банківській сфері дає змогу виділити найбільш розповсюджені схеми та недоліки у боротьбі з протидією легалізації незаконних коштів [8, с. 39; 9, с. 38]:

1. Зняття готівки через касу банку від імені фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності.

2. Використання рахунків типу «Лоро» з метою купівлі валюти для «вигаданого» нерезидента.

3. Неправомірне віднесення на витрати коштів, використаних на особисті потреби або неповернені кредити.

4. Недостатньо ефективним проведенням поглибленої перевірки клієнтів, зокрема юридичних осіб-контролерів працівниками банківської сфери.

5. Недосконала організація взаємодії між органами загального державного фінансового контролю та спеціальними органами, які його здійснюють.

6. Законодавче закріплення таємниці фінансових операцій, недостатні вимоги до транспарентності фінансових операцій та власності на активи.

7. Прорахунки в регулюванні валютнообмінних операцій та інших операцій з готівковими коштами.

8. Широке використання підприємствами та банками операцій із залученням офшорних компаній.

9. Існування анонімних грошових рахунків і фінансових інструментів, включаючи акції та облигації, за якими можлива виплата коштів «на пред'явника».

10. Доступ фінансових інститутів до міжнародних центрів торгівлі золотими злитками, торгівлі дорогоцінним камінням та цінними металами.

Висновки і пропозиції. Для вирішення проблеми легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та посилення ролі банківської системи щодо ефективності здійснення первинного фінансового моніторингу необхідно:

1. Законодавчо розширити повноваження фінансово-кредитних установ у сфері посилення контролю за сумнівними операціями та клієнтами.

2. Створити нові рівні ідентифікації клієнтів, посилити вимоги щодо аналізу фінансового статусу юридичних осіб та джерел походження доходів фізичних осіб.

3. Запровадити багатофакторну аутентифікацію клієнтів під час користування банківськими послугами в системі Інтернет-банкінгу.

4. Посилити контроль за валютними операціями та операцій з використанням фінансових платіжних інструментів.

5. Підвищити кваліфікацію працівників, суб'єктів фінансового моніторингу у банківській сфері шляхом проведення навчальних тренінгів.

6. Удосконалити взаємодію суб'єктів банківської системи з правоохоронними органами, Державною службою фінансового моніторингу України для швидкого реагування на підозрілі операції з грошовими коштами.

7. Посилити співробітництво вітчизняної банківської системи зі світовою у сфері обміну інформацією стосовно сумнівних операцій, одержаних злочинним шляхом та досвідом щодо розслідування та розкриття таких злочинів.

8. Зменшити обсяги готівкових розрахунків та підвищити контроль над операціями клієнта з перерахування коштів на рахунки, які відкриті за кордоном на початковому етапі співпраці з банками.

9. Знизити рівень тінізації економіки шляхом лібералізації податкової системи України.

Реалізація запропонованих заходів дозволить створити ефективний механізм протидії легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом у фінансово-кредитній сфері України.

Список літератури:

1. Ларичев В.Д. Совершенствование законодательства о борьбе с «отмыванием» денег, полученных преступным путем. *Советское государство и право*. 1992. № 11. С. 100–102.
2. Баранов Р.О. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом як складова державної політики національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 14. С. 160–164.
3. Ковальчук А. Боротьба з відмиванням брудних капіталів: міжнародні стандарти та національні реалії. Київ : Знання, 2016. 318 с.
4. Лисейцева В.Г. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 84–87.
5. Кримінальний кодекс України / Закон України від 05.04.2001 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.05.2019).
6. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 27.05.2019).
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 24.05.2019).
8. The Global Competitiveness Report 2018 / World economic forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/> (дата звернення: 27.05.2019).
9. Старинський М.В., Зайченко Ю.С. Проблемні аспекти державного регулювання у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів отриманих незаконним шляхом. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 6. С. 34–39.
10. Ситник Г.П., Барабанов Р.О. Світовий досвід щодо здійснення боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, для України. *Економіка та держава*. 2014. № 8. С. 121–124.
11. Ільяхова В.В., Помірча О.М. Шляхи відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом, та заходи їх протидії. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30. С. 38–41.

References:

1. Larychev V.D. (1992). Improvement of legislation on combating money-laundering criminally obtained. *Sovetskoe gosudarstvo y pravo*, vol. 11, pp. 100–102. (in Russian)
2. Baranov R.O. (2014). Fighting with the legalization (laundering) which proceed in proceeds from crime as a component of the state policy of national security. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 14, pp. 160–164. (in Ukrainian)
3. Kovalchuk A. (2016). Borot'ba z vidmyvanniam brudnykh kapitaliv: mizhnarodni standarty ta natsional'ni realii [Fighting money laundering: international standards and national realities]. Kyiv : Knowledge. (in Ukrainian)
4. Liseitseva V.G. (2016). Legalization (laundering) of proceeds from crime. *Pivdenoukrains'kyj pravnychyj chasopys*, vol. 2, pp. 84–87.
5. The Criminal Code of Ukraine (2001). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed 27 May 2019). (in Ukrainian)
6. Legislation of Ukraine / The Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (accessed 27 May 2019). (in Ukrainian)
7. On preventing and counteracting the legalization (laundering) of the proceeds of crime, terrorist financing, and financing proliferation of weapons of mass destruction, Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1702-VII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (accessed 24 May 2019). (in Ukrainian)
8. The Global Competitiveness Report (2018), World economic forum. Available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/> (accessed 27 May 2019). (in Ukrainian)
9. Starinsky M.V., Zaychenko Yu.S. (2017). Problematic aspects of state regulation in the field of combating legalization (laundering) of proceeds received illegally. *Pravovi horyzonty*, vol. 6, pp. 34–39. (in Ukrainian)
10. Sitnik G.P., Barabanov R.O. (2014). World Experience for Ukraine in a fighting with the legalization (laundering) which created in a criminal way. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 213–216. (in Ukrainian)
11. Ilyashova V.V., Pomircha O.M. (2018). Ways of money laundering, which created by illegal ways, and measures of their prevention. *Prychornomors'ki ekonomichni studiiu*, vol. 30, pp. 38–41. (in Ukrainian)